

ÚVOD DO ROZPOZNÁVÁNÍ

Václav Hlaváč

Fakulta elektrotechnická ČVUT v Praze
katedra kybernetiky, **Centrum strojového vnímání**
hlavac@fel.cvut.cz, <http://cmp.felk.cvut.cz/~hlavac>

Osnova přednášky

- ◆ Modelování a teorie systémů.
- ◆ Rozpoznávání.
- ◆ Formulace Bayesovské úlohy.
- ◆ Příznakové a strukturní rozpoznávání.

K NÁZVU ROZPOZNÁVÁNÍ

- ◆ Význam českého pojmu **rozpoznávání** chápou jako ekvivalent disciplíny anglicky nazývané **pattern recognition**.
- ◆ Zejména v dřívějších českých publikacích z šedesátých až sedmdesátých let zazníval ve stejném smyslu i pojem rozpoznávání obrazců. Do češtiny asi přešel z původního anglického názvu přes ruský překlad—распознавание образцов.
- ◆ V ruštině obrazec odpovídá českému **vzor** či **anglickému pattern**.

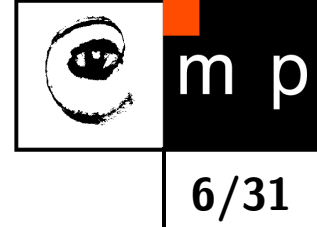
MOTIVACE

- ◆ Člověk je na špičce pomyslné pyramidy živočichů i proto, že je schopen přemýšlet o postupech, jakými sám uvažuje.
- ◆ Panuje všeobecný zájem o strojové napodobení biologického vnímání s cílem napodobit inteligentní chování v nepříliš známém prostředí.
- ◆ Základním atributem inteligentního chování je schopnost **učit se** na základě vnímání okolního prostředí.
- ◆ Klíčová je **otázka reprezentace znalosti**. Přirozený jazyk je nejdokonalejší nástroj lidí pro vyjádření pozorování, pro popis jevu, formulaci úloh, jejich řešení a pro související otázky učení.

- ◆ Potřeba porozumět složitým jevům například v biologii, technice nebo sociálních vědách vede k nutnosti zkoumat jevy komplexně v mnoha souvislostech.
- ◆ Přístup je nazýván **systemovým myšlením**, aby se odlišil od newtonovské snahy zredukovat každý jev na vztahy mezi základními prvky a jejich vlastnostmi.

- ◆ Při zkoumání složitého jevu se omezujeme na část, která nás zajímá, a říkáme jí **objekt** (nebo systém).
- ◆ Vše ostatní, co nám z daného pohledu připadá nezajímavé, nazýváme **pozadí**.
- ◆ Objekty většinou nezkoumáme v celé jejich složitosti. Při jednom zkoumání pozorujeme nebo měříme jen určité vlastnosti, které nám právě připadají zajímavé. Teorie systémů zde používá pojem **rozlišovací úroveň**.
- ◆ Popis a chápání objektu se přirozeně může vyvíjet s měnící se rozlišovací úrovní. Jde o metapohled hledající kvalitativní změnu v popisu objektu.

DVA MOŽNÉ PŘÍSTUPY

Snaha o exaktní popis objektů nástroji matematiky vede zhruba řečeno ke dvěma možným přístupům:

1. Matematické modelování (v newtonovském smyslu).
2. Rozpoznávání.

- ◆ Podstatné rysy objektu se napodobují formou matematických rovnic. Často se hledá relace mezi vstupem a výstupem.
- ◆ Obvykle blíže k newtonovskému pojetí. Snaha o co nejpodrobnější a deterministické vysvětlení.
- ◆ *Příklad:* dobrý matematický model elektrárenského kotle v teorii řízení předpovídá téměř stejné odezvy na vstupní signály jako kotel sám.
- ◆ V mnoha případech nejsme schopni matematický model vůbec vytvořit (např. model fungování lidského těla).

ALTERNATIVOU K MODELOVÁNÍ JE ROZPOZNÁVÁNÍ

- ◆ Rozpoznávání **zařazuje** pozorování podle nějakého rozhodovacího pravidla **do** předem známých **tříd**.
- ◆ Třídy ekvivalence (relace ekvivalence: reflexivní, symetrická, tranzitivní).
- ◆ Uvnitř těchto tříd jsou si objekty podobnější než mezi třídami navzájem.
- ◆ V rozpoznávání bývá porozumění objektu méně podrobné než v modelování.

ROLE UČENÍ V ROZPOZNÁVÁNÍ

- ◆ Výhodou rozpoznávání je, že člověk vytvářející rozhodovací pravidlo (rozhodovací strategii, klasifikátor) nemusí rozumět složité podstatě objektu či jevu, o kterém se má rozhodovat.
- ◆ Rozhodovací pravidlo může být naučeno empiricky z mnoha pozorovaných příkladů.

Učení s učitelem na základě trénovací množiny zahrnující pozorování a informaci o třídě, kterou přisoudil učitel (znalec).

Učení bez učitele na základě hledání podobnosti mezi pozorováními, aniž by byla k dispozici znalcová klasifikace.

Teorii rozpoznávání lze oddělit od aplikačních disciplín.

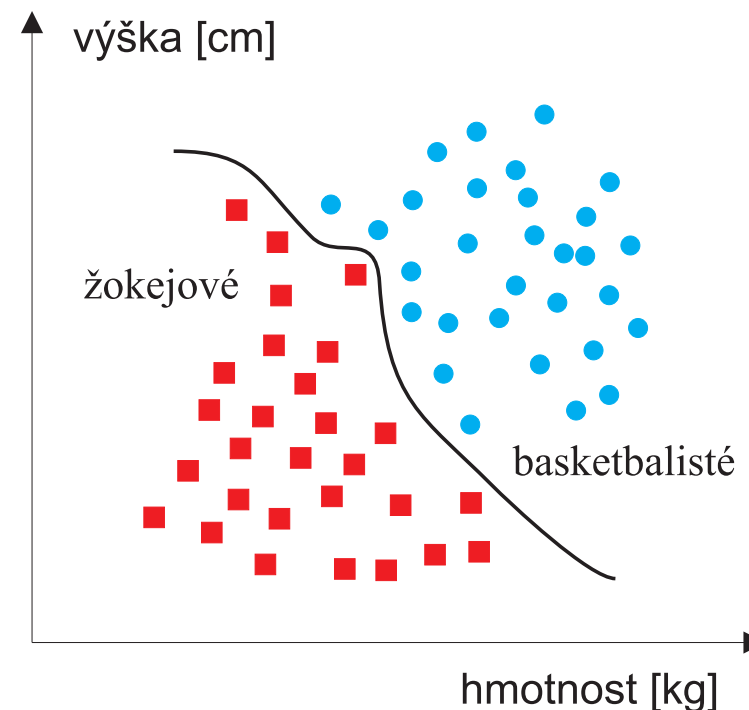
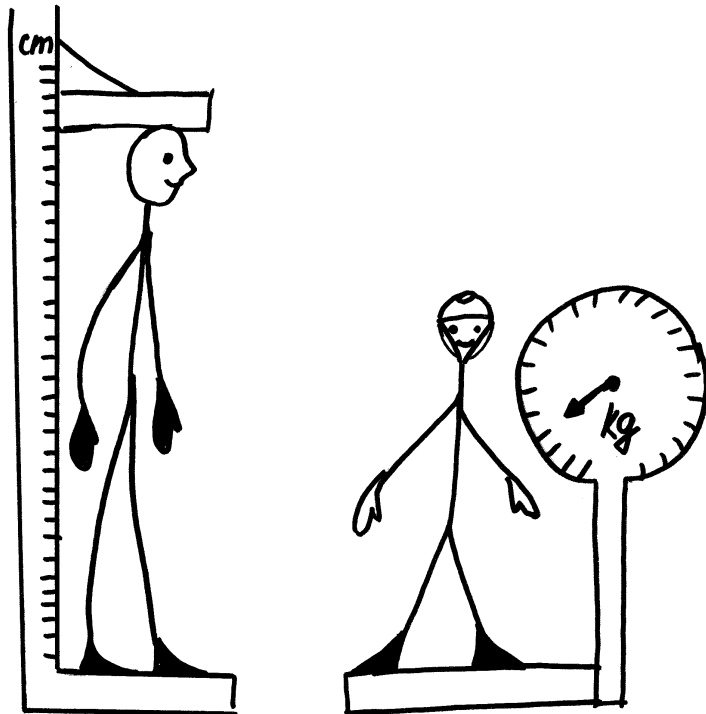
ROZPOZNÁVÁNÍ, MOTIVAČNÍ PŘÍKLAD

Objekt (situace) se popisuje dvěma parametry:

x – pozorovatelný *příznak* (též pozorování).

k – *skrytý parametr* (stav, speciální případ—klasifikační třída).

Příklad statistické rozpoznávání: *žokejové a basketbalisté*.

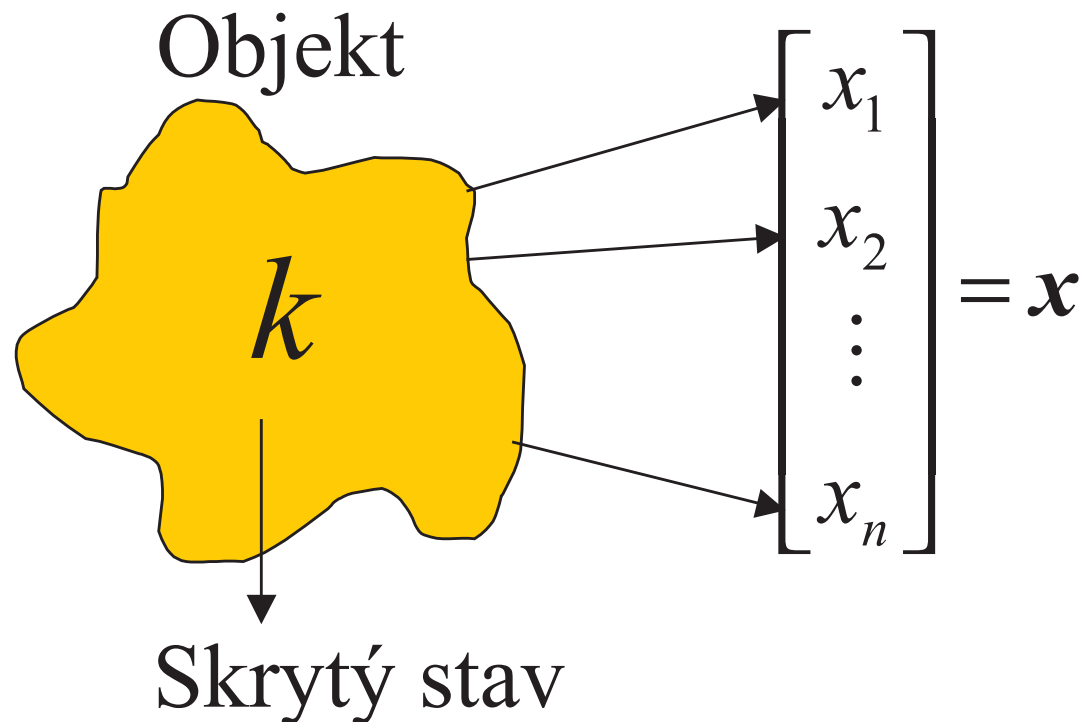

BAYESOVSKÉ ROZHODOVÁNÍ, POJMY (1)

X je konečná množina pozorování, $x \in X$.

K konečná množina skrytých stavů, $k \in K$.

D je konečná množina možných *rozhodnutí*.

BAYESOVSKÉ ROZHODOVÁNÍ, POJMY (2)

$p_{XK}: X \times K \rightarrow \mathbb{R}$ je sdružená pravděpodobnost jevu, že objekt je ve stavu k při pozorování x .

$W: K \times D \rightarrow \mathbb{R}$ je *pokutová funkce*. Pokuta $W(k, d)$, $k \in K$, $d \in D$ se platí, když je objekt ve stavu k a přijalo se rozhodnutí d .

$Q: X \rightarrow D$ je *rozhodovací funkce* (pravidlo, strategie) přiřazující pozorování každému $x \in X$ nějaké rozhodnutí $Q(x) \in D$.

$R(Q)$ je *riziko*, tj. matematické očekávání pokuty.

BAYESOVSKÁ ÚLOHA, FORMULACE

V bayesovské úloze statistického rozhodování se hledá

- ◆ pro množiny X , K a D , pro sdruženou pravděpodobnost $p_{XK}: X \times K \rightarrow \mathbb{R}$ a pokutovou funkci $W: K \times D \rightarrow \mathbb{R}$
- ◆ strategie $Q: X \rightarrow D$, která **minimalizuje Bayesovské riziko**

$$R(Q) = \sum_{x \in X} \sum_{k \in K} p_{XK}(x, k) W(k, Q(x)) .$$

Řešením bayesovské úlohy je **bayesovská strategie** Q minimalizující riziko.

PŘÍKLAD

2 SKRYTÉ STAVY, 3 ROZHODNUTÍ

Objekt: pacient vyšetřovaný lékařem.

Pozorování X : některé měřitelné parametry (teplota, krevní tlak, ...).

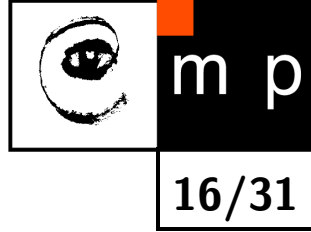
2 skryté stavy $K = \{\text{zdravý, nemocný}\}$.

3 rozhodnutí $D = \{\text{neléčit, slabý lék, silný lék}\}$.

Pokutová funkce $W: K \times D \rightarrow \mathbb{R}$

$W(k, d)$	neléčit	slabý lék	silný lék
nemocný	10	2	0
zdravý	0	5	10

OBECNOST BAYESOVSKÉ ÚLOHY

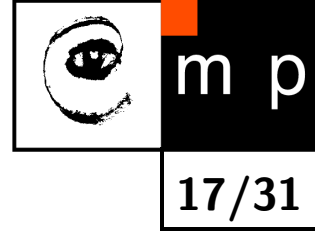

Poznámka:

Obecnost bayesovské formulace: Pozorováním x může být číslo, symbol, funkce dvou proměnných (např. obrázek), graf, algebraická struktura.

DVĚ ZÁKLADNÍ SKUPINY METOD ROZPOZNÁVÁNÍ

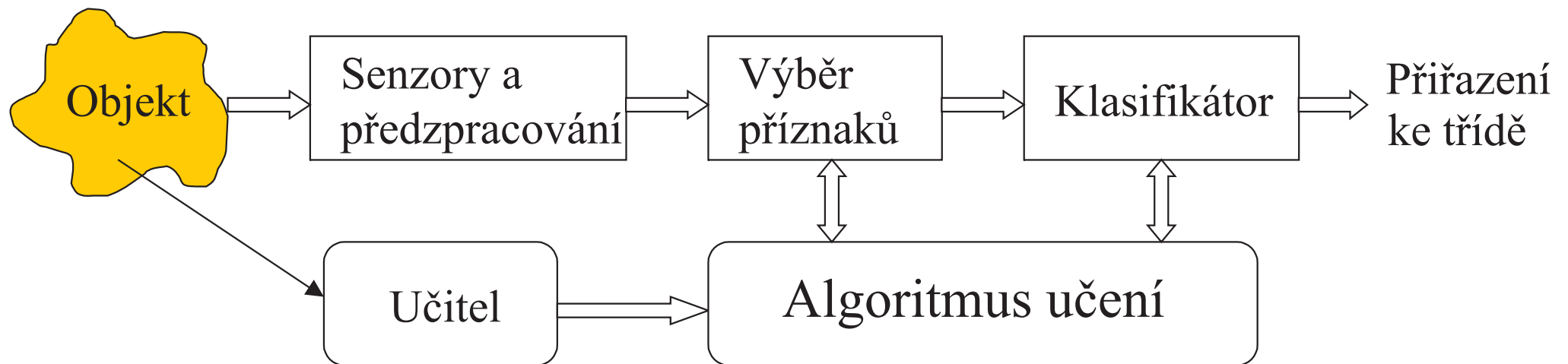
1. Statistické (příznakové) rozpoznávání.

- ◆ Objekty jsou reprezentovány jako body ve vektorovém prostoru.
- ◆ Souřadné osy prostoru odpovídají jednotlivým číselně vyjádřeným pozorováním.

2. Strukturní rozpoznávání.

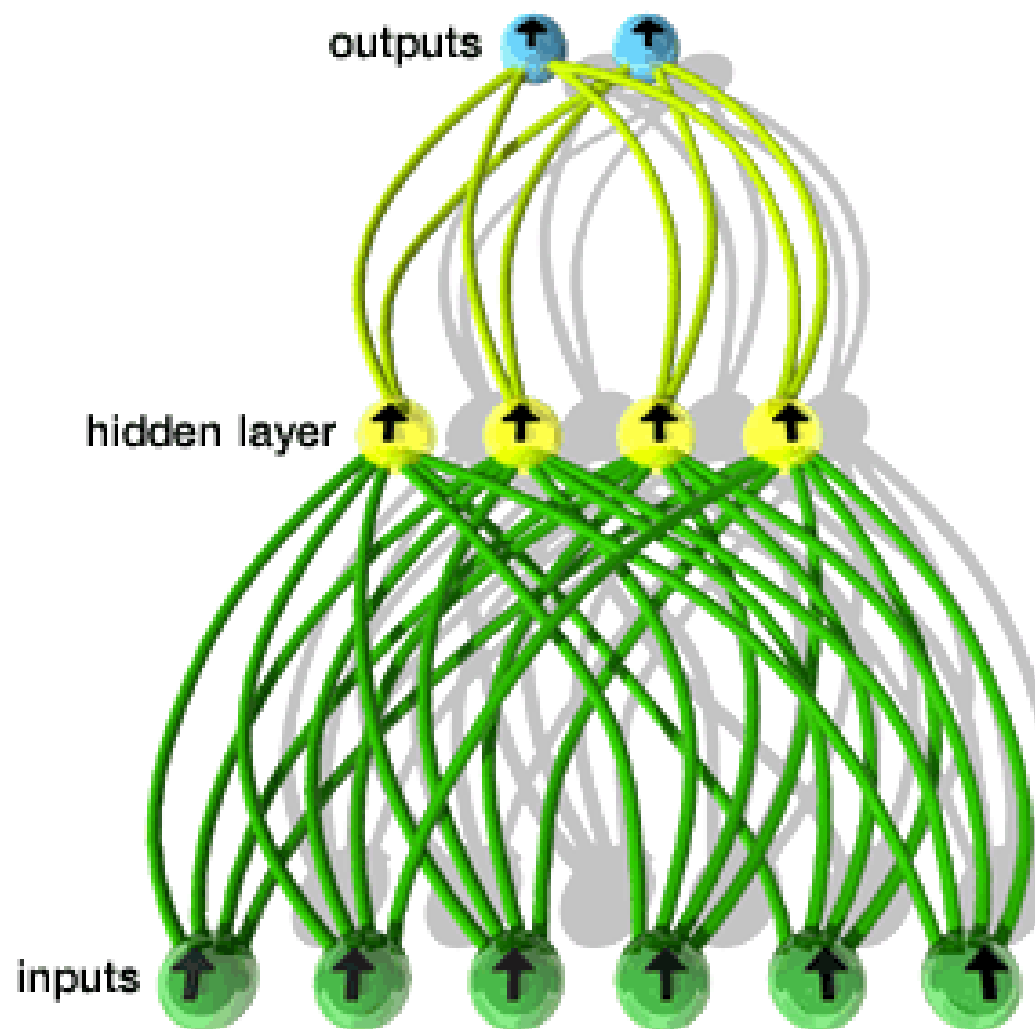
- ◆ Mezi pozorováními existuje struktura a ta je reprezentována.
- ◆ Nejrozvinutější a nejstarší je reprezentace struktury gramatikami.

KOMPONENTY ROZPOZNÁVACÍHO SYSTÉMU

UMĚLÉ NEURONOVÉ SÍTĚ

Model dopředné neuronové sítě (McCulloch, Pitts, 1943).

- ◆ Duda Richard O., Hart Peter E., Stork, David G.: Pattern Classification, John Wiley & Sons, New York, USA, 2001, 654 s.
- ◆ Schlesinger M.I., Hlaváč V.: Ten lectures on statistical and syntactic pattern recognition, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, The Netherlands, 2002, 521 p. (předchůdce v češtině, Vydavatelství ČVUT 1999).

NÁSTROJ PRO EXPERIMENTY

- ◆ Franc V. (doktorand CMP): Statistical Pattern Recognition Toolbox, nad MATLABem, 2000 - stále rozvíjen, <http://cmp.felk.cvut.cz>

Popis objektu n -ticí čísel, která odpovídají n podstatným vlastnostem a jsou oceněny reálným číslem (míra vlastnosti).

Příznakový prostor. n -tice popisující jeden objekt $\Rightarrow$ bod v příznakovém prostoru.

Hledá se reprezentace objektu pro klasifikaci v příznakovém prostoru, v níž body jedné třídy tvoří kompaktní shluky dobře oddělitelné rozhodovací strategií.

S příznaky se zde zachází metodami matematické statistiky.

Naučení klasifikátoru ze statisticky významné trénovací množiny.

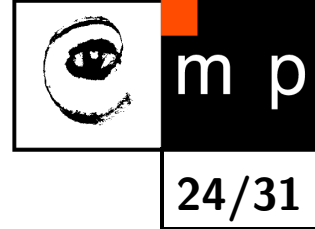
VYUŽITÍ MATEMATICKÉ STATISTIKY

- ◆ Nástroji matematické statistiky se dají vyjádřit mnohé praktické úlohy.
  - ◆ Nejrozvinutější částí statistiky je statistika náhodných čísel.
  - ◆ Doporučení se opírají o pojmy jako: matematické očekávání, rozptyl, korelace, kovarianční matice, . . .
  - ◆ Úspěch ve statistickém rozpoznávání.
-
- ◆ Selhání pro obrázky, tj. $f(x, y)$, kde f je jas nebo barva a x, y jsou souřadnice pixelu.

CO SE UMÍ VE STATISTICKÉM ROZPOZNÁVÁNÍ (1) ?

- ◆ Učení z příkladů—v rozpoznávání se ví, kterým souvisejícím úlohám rozumí. Je zřejmé, které úlohy již nejsou pohádkami.
- ◆ Tato znalost je vyjádřena matematicky formulovanými větami. Lze rozlišit
  - co se umí,
  - co nelze řešit nebo nelze řešit s polynomiální složitostí,
  - o čem nelze nic říci.

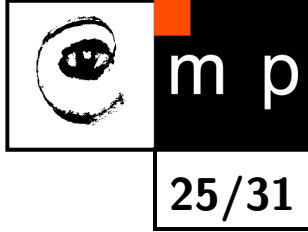
CO SE UMÍ VE STATISTICKÉM ROZPOZNÁVÁNÍ (2) ?

- ◆ Některé nebayesovské úlohy. Např. s úlohy nenáhodnými zásahy. Lze zavést třídu “nevím”.
- ◆ Lineární klasifikátory. Dnes je oblíbený speciální případ—Support Vector Machines.
- ◆ Odhad potřebné velikosti trénovací množiny pro předepsanou přesnost a spolehlivost klasifikace (Vapnikova teorie učení).
- ◆ Zanoření úlohy vedoucí na nelineární klasifikaci do příznakového prostoru vyšší dimenze $\Rightarrow$ lineární klasifikace.
- ◆ Učení bez učitele, též shluková analýza, EM algoritmus.
- ◆ Výběr a uspořádání příznaků.

MNOŽINA POZOROVÁNÍ versus LINEÁRNÍ PROSTOR

Pozorování o jednom objektu: n -tice čísel.

Mnozí považují za samozřejmý předpoklad, že n -tici čísel lze chápat jako bod v n -rozměrném lineární prostoru.

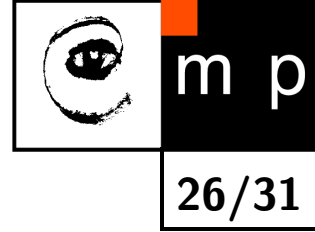
Teorie rozpoznávání platí obecněji. Mnozí udělali chybu, že formalizaci množiny pozorování X jako lineární prostor považovali za jedinou možnou.

Příklad:

obrázek $n \times n$. Lze uspořádat po řádcích a chápat jako n^2 čísel, tj. příznaků. Dokonce se používá - eigen images.

OBECNOST STATISTICKÉHO ROZPOZNÁVÁNÍ JE I NEVÝHODOU

- ◆ Pro účelné použití statistických metod musí být množiny X a K vyjádřeny co nejkonkrétněji.
- ◆ Z nepřehledné množiny možností musí vybrat taková, která odpovídá příslušné aplikační úloze. To nemusí být vůbec lehké.

STRUKTURNÍ ROZPOZNÁVÁNÍ

- ◆ Objekt je popsán primitivy, tj. nejjednoduššími kvalitativními charakteristikami.
- ◆ Strukturní rozpoznávání se opírá o teorii formálních jazyků. Gramatiky. Syntaktická analýza.
- ◆ Primitiva tvoří abecedu jazyka. Vztahy mezi primitivy lze vyjádřit relacemi.
- ◆ Kolik je tříd, tolik je potřebných gramatik.
- ◆ Slovo odpovídající určité třídě generuje právě jedna gramatika.
- ◆ Rozpoznávání = syntaktická analýza.
- ◆ Problém: zašuměná data.

Motto: *“Necht’ množiny X pozorování a K stavů jsou dvě konečné množiny.”*

- ◆ Výsledky ve statistickém rozpoznávání jsou velmi obecné. Vlastnosti množin pozorovatelných parametrů X a skrytých parametrů K nebyly nijak blíže omezeny.
- ◆ Výsledky (zákony) platí pro různorodé aplikace.
- ◆ Množiny pozorovatelných parametrů X a skrytých parametrů K mohou být i formálně (matematicky) rozmanité. Zhruba řečeno, mají rozmanitou strukturu.

PŘÍKLADY RŮZNÉ STRUKTURY JEDNOHO POZOROVÁNÍ

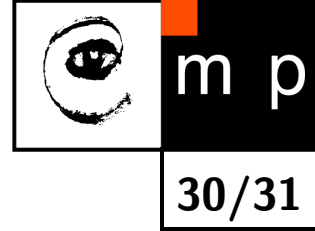
Hmotnost pacienta - kladné reálné číslo [kg]. Dobře strukturovaná množina (sčítání, násobení, invertování, atd.).

Známka na vysvědčení - $\{1, 2, 3, 4, 5\}$. Úplně uspořádaná množina, nic víc, $=$, $<$, $>$.

Číslo tramvajových linek - výčtový typ. Tramvaj číslo 22 není o nic horší/lepší než tramvaj číslo 12.

STRUKTURA VZTAHŮ MEZI VÍCE PŘÍZNAKY

ILUSTRACE

Uvažujme n -tici $x_1, x_2, \dots, x_n$

Údaje o jednom pacientovi. Věk, výška, hmotnost, teplota, krevní tlak dolní, krevní tlak horní, množství cukru v moči
...

Nic by se nestalo, kdyby příznaky byly očíslovány jinak.
Žádná struktura.

Jednotlivá čísla se chápou jako symboly v abstraktní abecedě.

n -krát měření údaje v pravidelných časových intervalech.

Posloupnost.

Index příznaku má význam celého čísla. Množina indexů má jasnou strukturu.

SPOJOVÁNÍ STATISTICKÉHO A STRUKTURNÍHO ROZPOZNÁVÁNÍ

- ◆ Je teprve v samých začátcích. Zatím nespojené izolované ostrovy vědění.
- ◆ Kde se již dosáhlo pokroku?
  - Rozpoznávání markovských posloupností a acyklických struktur (též bayesovské sítě).
  - Nepodobnost mezi výrazem a regulárním jazykem (Levensteinova nepodobnost).
  - Úloha konzistentního značkování.